

Стручни рад
Berislav Blagojević*
Radislav Tošić^y

KONCEPTI I SAVREMENE TEHNOLOGIJE U KULTURNO-GEOGRAFSKIM ISTRAŽIVANJIMA

Apstrakt: Kulturna geografija već decenijama postoji kao zasebna geografska disciplina, naročito u anglosaksonskim zemljama. U srpskoj geografiji su se kulturno-geografska istraživanja većim dijelom sprovodila u okviru antropogeografske škole i manjim dijelom u okviru regionalne i političke geografije te nekih drugih disciplina. Cilj rada je da problematizuje i preispita konceptualna i metodološka pitanja kulturne geografije, uključujući i primjenu geografskih informacionih sistema u društveno-geografska istraživanjima.

Ključne riječi: kulturna geografija, koncept, savremene tehnologije, geografski informacioni sistemi

Abstract: Cultural Geography exists as a geographical discipline for several decades, especially in English speaking countries. In Serbian Geography, Cultural Geography research was conducted mostly under the umbrella of Anthropogeography School, and rarely during the Political Geography and Regional Geography research. The aim of this paper is to detect problems and issues related to the conceptual and methodological questions of Cultural Geography, including the role of contemporary technological solutions and Geographical Information Systems in Human Geography research.

Key words: Cultural Geography, concept, modern technologies, Geographical Information Systems

* Mr Berislav Blagojević, Cara Lazara 21, 78000 Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

^y Dr Radislav Tošić, docent, Prirodno-matematičkog fakulteta, Univerzitet u Banjoj Luci, M. Stojanovića 2, 78000 Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

1. Kulturno-geografska istraživanja u srpskoj geografiji

Kulturna geografija kao posebna disciplina ne postoji u okviru srpske geografske škole. Razlog treba tražiti u specifičnom razvoju srpske geografije, naročito antropogeografije predvođene Jovanom Cvijićem, koja je obuhvatala čitav spektar kulturno-geografskih istraživanja – od proučavanja vrsta ljudskih zajednica, kulturnih krugova, preko rasprostranjenosti i kulturnog uticaja religija, do etničkih procesa, porijekla i psihičkih tipova stanovništva. O velikom Cvijićevom djelu, kao i o radu njegovih saradnika i učenika do sada se mnogo govorilo, pa nema potrebe ulaziti u detaljnije opisivanje istih. Vrijedi se, međutim, osvrnuti na određene karakteristike ovih istraživanja. Antropogeografski koncept je u sebi sadržavao kompleksan i integrirajući pristup koji je podrazumjevao blisku saradnju geografije, etnologije, sociologije, istorije, ali i drugih naučnih disciplina¹. U klasičnim antropogeografskim radovima srpske geografske škole, posebna pažnja je poklanjana nastanku, razvoju i definisanju kulture, kao i proučavanju brojnih tekovina materijalne i duhovne kulture. Sam Cvijić je isticao značaj procesa pretvaranja prirodnog u kulturni pejzaž, odnosno proučavanja refleksije materijalne kulture na pejzaž: „Kroz celo kulturno razviće jednoga naroda vidi se težnja da sve tešnje sraste sa staništem koje je izabrao. Zemljište biva eksploatisano bilo zemljoradnički, bilo zbog njegovog rudnog bogatstva, dižu se putevi i građevine svake vrste, menjaju rečni tokovi, utvrđuju obale itd.“ (Cvijić, J., 1969).

Vojislav S. Radovanović je na sličan način naznačio ljudsko društvo kao značajan antropogeografski i uopšte geografski faktor: „Na taj način, svojim sve moćnijim dostignućima u materijalnoj i duhovnoj kulturi, ljudsko društvo postaje sve snažniji biogeografski i fizičko-geografski faktor, vršeći značajne promene u fizičkoj prirodi“ (Radovanović, S. V., 1959). Teorijsko-metodološku bazu za detaljnija kulturno-geografska istraživanja V. S. Radovanović je predvidio izdvajajući geografiju kulture (sadrži ekonomske i kulturne osnove geografije ljudi) i socijalnu antropogeografiju (sadrži društvene i političke osnove geografije ljudi) iz opšte antropogeografije.

Uprkos tome što se kulturna geografija u srpskoj geografiji nije profilisala kao posebna (pod)disciplina, kulturno-geografska istraživanja su bila veoma prisutna, kako kroz pojedinačne radove, monografije i studije, tako i kroz edicije kakva je bila „Naselja i poreklo stanovništva“ Srpske kraljevske akademije. Osobnost metoda koji su koristili Cvijić i njegovi učenici, a koji je potencirao saradnju više naučnih disciplina i koji nije bio ni prirodnodeterministički ni posibilitistički, ostavio je kvalitetnu teorijsko-metodološku osnovu za buduća

¹ Vidjeti: Radovanović, Milovan: *Jovan Cvijić – život i rad*, ekstrakt iz zbornika radova Geografskog instituta PMF-a, sv. XII, Beograd, 1965, str. 5-10; Vlahović, Petar: *Doprinos Jovana Cvijića antropogeografiji i etnologiji*, Predgovor u *Antropogeografski i etnografski spisi II Jovana Cvijića*, Sabrana dela, knjiga 9, SANU i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996, str. 7-17; Čulibrk, Svetozar: *Cvijićev uopšte kompleksan i posebno sociološki pristup opštoj geografiji*, Predgovor u *Opšta geografija. Antropogeografija Jovana Cvijića*, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1969, str. 3-17.

društveno-geografska istraživanja uopšte, ali i za kulturno-geografska istraživanja.

Kasnije formiranje brojnih novih disciplina (na primjer geografije naselja, geografije stanovništva), poddisciplina (na primjer urbana geografija) te njihovih krajnje specijalističkih metoda i usko stručnih stremljenja, uslovalo je ne samo produblјivanje postojećeg jaza između fizičko-geografskih i društveno-geografskih disciplina, već i napuštanje saradnje između društveno-geografskih i njima srodnih disciplina. Iako je proces diferencijacije geografske nauke neminovnost i generalno predstavlja napredak i kvalitativan iskorak u razvoju geografije, u slučaju srpske geografije možemo primjetiti da je isti doveo do brojnih negativnih posljedica. Krajnji negativan efekat ovog procesa jeste gubitak značajnog dijela predmeta društveno-geografskih istraživanja koji je bio najviše fokusiran na probleme etničkih grupa, granica, etniciteta, jezika i religije, kulturnih i etnopsihičkih karakteristika. Kulturno-geografska istraživanja su, dakle, najviše oštećena postepenim napuštanjem tradicionalnog antropogeografskog koncepta i procesom formiranja novih geografskih disciplina koje u svoj predmet nisu adekvatno uključile kompleksne sadržaje materijalne i duhovne kulture. Vakuum koji je nastao u geografskom istraživanju širokog spektra pitanja i problema koja se odnose na kulturu iskoristile su negeografske discipline, u prvom redu sociologija, etnologija, te kulturna i socijalna antropologija. Istina, dio ovakvih istraživanja se i dalje mogao pronaći u radovima geografa, ali samo povremeno, fragmentirano i u izuzetnim i vrijednim sintezama i regionalnogeografskim monografijama². Pored pojedinačnih radova srpskih geografa i izleta u sferu (etno)kulturnog istraživanja, kulturno-geografska pitanja su posljednjih decenija uglavnom ostala izvan detaljnijeg i sistematičnijeg izučavanja. Izuzetak donekle predstavljaju izdanja kao što je „The Serbian question in the Balkans“ (Grupa autora, 1995) koje je kompleksno obradilo pitanja etničkih identiteta, etničkih granica, porijekla stanovništva, etnodemografsku problematiku i dr. S obzirom na aktuelizaciju brojnih problema etničkih sukoba i odnosa, etničkih granica i drugih etnokulturnih (jezik i religija) i geopolitičkih pitanja, kao i na pojavu i uticaj Hantingtonove teorije o sukobu civilizacija, od 1990-ih godina politička geografija počinje se intenzivnije baviti određenim segmentima kulturno-geografskih istraživanja (Grčić, M., 1995, 2005a, 2005b). Ovo je omogućeno prije svega novim teorijsko-metodološkim rješenjima u okviru političke geografije. Raspravljajući o teorijsko-metodološkim pitanjima političke geografije, Mirko Grčić je u geografski metod, čiju suštinu čine horologija (teritorijalnosti), kompleksnost (sistemnost) i geneza pojava (uzročnost), uključio i humanistički pristup. On ističe da geografima za stvaranje cjelovite slike svijeta nije dovoljan samo scijentistički pogled, već i nescijentistički (humanistički) pristup. Ovaj pristup „akceptiran je u geografskom posibilizmu, koji veći značaj daje materijalnoj i duhovnoj kulturi, a takođe percepciji okoline, u političkom i uopšte društvenom

² Kao primjere ovakvih radova možemo navesti: Radovanović, Milovan: *Etnički i demografski procesi na Kosovu i Metohiji*, Liber Press, Beograd, 2004; Grčić, Mirko i Ljiljana Grčić: *Mačva, šabačka posavina i pocerina*, Geografski fakultet, Beograd, 2002.

ponašanju ljudi“ (Grčić, M., 1997). Isti autor je na bazi ovih razmišljanja i u univerzitetском udžbeniku iz političke geografije (Grčić, M., 2000) istakao značaj proučavanja kulture, civilizacije, etničkih zajednica i etnokulturnih procesa, nacionalizama, jezika i religija. Pored M. Grčića, posljednjih nekoliko godina se društveno-geografska istraživanjima intenzivnije bavi i Drago Todić, koji je posebnu pažnju poklonio teorijskim i primjenjenim pitanjima morfologije kulturnog pejzaža (landšafta) u geografiji (Todić, D., 2005, 2006, 2007).

2. Uticaj teorijsko-filozofskih pravaca na kulturno-geografska istraživanja

Začetak kulturno-geografskih istraživanja se uglavnom vezuje za posibilistički pravac francuske geografske škole na čelu sa Pol Vidal de la Blašom. Značaj uticaja ljudi (ljudskog društva) na prostorne strukture u francuskoj geografiji čovjeka (humanoj geografiji) i njena konceptualna osnova možda su najjezgrovitije istaknuti u sljedećim de la Blašovim riječima: „Čovjek sve više poprima ulogu uzroka, a ne posljedice“ (Ruppert, K., Schaffer, F., Maier, J., Paesler, R., 1981). S obzirom da je posibilizam počeo primjenjivati humanistički pristup i stavljati čovjeka i njegov odnos prema okolini u fokus proučavanja, moralo je doći i do konkretnih metodoloških promjena u odnosu na pozitivizam i geografski determinizam. U tom smislu je došlo do približavanja geografije i sociologije, ali ne onako spontano i jedinstveno kao što je bio slučaj u Cvijićevoj geografskoj školi, već su se prvobitni koncepti humane geografije usložnjavali i mijenjali pod uticajem koncepcija E. Dirkema (socijalna morfologija), R. Parka (urbana sociologija čikaške škole), M. Sora (društveni prostor), K. Sauera (ekološko-socijalna geografija berkljevske škole – „landscape school“) i drugih (Grčić, M., 1987; Ley, D., 1977). Treba istaći da ove koncepcije nisu uvijek bile metodološki sinhronizovane i komplementarne. Dirkem i drugi sociolozi - pobornici socijalne morfologije, često su, na primjer kritikovali stavove de la Blaša i drugih pristalica francuske geografske škole. Razlog za kritiku je bio to što je socijalna morfologija preuzela mnoga pozitivistička shvatanja prirodnih nauka, dok je de la Blašova koncepcija više isticala veze i odnose koji ne predstavljaju determinističke stavove. Posibilizam francuske škole je isprva imao veoma mnogo zajedničkog sa urbanom sociologijom čikaške škole, pa je i sam R. Park u svojim radovima citirao de la Blaša. Park je isticao da regionalne monografije trebaju da se bave svakodnevicom, subjektivnim iskustvima i životom čovjeka u njegovom habitatu i u okolnostima u kojima on zaista živi. Međutim, čikaška škola je ubrzo došla pod uticaj determinističkih shvatanja, pa se i ona udaljila od prvobitnih posibilističkih stremljenja. Vremenom je i Karl Sauer, koji se smatra osnivačem kulturne geografije u Americi, napustio de la Blašove stavove, omogućivši tako da se „nauka o čovjeku u mjestu (lokalnosti) pretvori u nauku o fenomenima i na taj način otvori vrata scijentizmu koji će neminovno mjesto pretvoriti u geometriju prostora, a čovjeka reducirati na nivo blijede figure“ (Ley, D., 1977). Pojava bihejvioralne geografije trebala je da se suprotstavi pozitivističkim stavovima u društvenoj geografiji i da u duhu humanističkog koncepta slijedi holizam te da ne odvajja subjekat od objekta.

Ovaj filozofsko-geografski pravac je trebao da pristupi društveno-geografska proučavanjima kroz ponašanje individua, a razmještaj pojedinih objekata u prostoru da posmatra kao rezultat određenog ponašanja ljudi, njihovih motiva i odluka (Gnjato, R., Stamenković Đ. S., 2002). Međutim, ubrzo je i bihejviorizam potpao pod uticaj pozitivizma čiji predstavnici smatraju da je subjektivno metafizičko, iracionalno i privatno, te prema tome izvan dometa teorije i spoznaje. Uticaj pozitivizma na bihejviorizam je bio očekivan jer, kako Dejvid Ley primjećuje „u srcu bihejvioralne geografije leži metodološka dvosmislenost koja predstavlja još jedan primjer dihotomije na relaciji subjekat-objekat i dualizma kognitivnog procesa i prostorne forme“ (Ley, D., 1977). Isti autor zaključuje da je društvena geografija uglavnom imala tendenciju prihvatanja eksplicitnog redukcionizma, implicitnog determinizma i proučavanja materijalnih fenomena, a napuštanja holizma i dijalektike čovjek-životna sredina. Tako su i pravci poput de la Blašovog posibilizma, bihejvioralne geografije i čikaške sociološke škole, koji su na početku bili fokusirani na čovjeka, vremenom evoluirali ka neodgovarajućem okviru fizičkih nauka. Zato i J. Plavša i S. Kicošev ističu da je posibilizam zadržao čitav niz elemenata geografskog determinizma, pa su razlike između determinizma i posibilizma uslovne (Plavša J., Kicošev, S., 1998).

Uprkos tome što društvena geografija nije uspjela da u potpunosti prevaziđe pozitivističke i geodeterminističke uticaje, važno je uočiti kvalitativne promjene u okviru kulturno-geografskih istraživanja do kojih je došlo između kraja XIX vijeka i 1970-ih godina. U Francuskoj su de la Blašovi sljedbenici između ostalog proučavali agrarni pejzaž, uz naglašeni istorijsko-geografski pristup. U Njemačkoj su O. Šliter, K. Trol, O. Šmajder i drugi proučavali preobražaj prirodnog u kulturni landšaft, uz korištenje fizionomskog i istorijsko-genetskog pristupa. U Sjedinjenim Američkim Državama Karl Sauer i drugi sljedbenici berkljevske škole takođe potiču istraživanja morfologije pejzaža, tj. kulturnog pejzaža koji je nastao transformacijom prirodnog pejzaža pod uticajem različitih kultura ljudskih zajednica. Polazišna osnova svih ovih istraživanja je činjenica da pojedine ljudske skupine koje su povezane zajedničkim oblicima življenja ostavljaju specifičan trag u sredini u kojoj žive, odnosno, da se istorijska, religiozna, kulturna i psihološka stremljenja ljudskih grupa moraju odraziti na pejzažu (Todić, D., 2005; Ruppert, K., Schaffer, F., Maier, J., Paesler, R., 1981).

3. „Nova kulturna geografija“ i šta poslije nje?

Razvoj kulturno-geografskih istraživanja u XX vijeku doveo je u nekim zemljama do razvoja nekoliko poddisciplina i pravaca kao što su geografija religije, tzv. etnička geografija (u SAD), i drugih, tako da se stekao utisak da je kulturna geografija veoma razvijena disciplina koja ima svijetlu budućnost. Sa druge strane, ovakva kulturno-geografska istraživanja su uvijek u sferi graničnih proučavanja (geografija-sociologija, geografija-psihologija, geografija-etnologija, geografija-istorija, itd.) i podrazumjevaju interdisciplinarni pristup, tako da se počinje voditi rasprava o tome šta je zapravo predmet kulturne geografije.

Pored toga, 1980-ih se javila i kritika tradicionalnog Sauerovog morfološkog pristupa kroz djela autora pobornika tzv. „nove kulturne geografije“. Došlo je do oštih diskusija između suprotnih krugova kulturnih geografa o tome šta je uopšte kultura, šta je predmet kulturne geografije i na šta treba da se fokusiraju buduća kulturno-geografska istraživanja. Kulturna geografija kao disciplina se našla u svojevrsnoj „krizi identiteta“. Sljedbenici tzv. „nove kulturne geografije“, u prvom redu D. Kosgrouv, P. Džekson, DŽ. Dankan i S. Danijels, kritikovali su berkljevsku školu da je istraživala uglavnom ruralne fizičke artefakte (kolibe, ograde i drugo) i da je željela usvojiti unitaran pogled na kulturu, umjesto da govori o pluralitetu kultura. Kosgrouv i Džekson su smatrali da morfološki metod treba zamijeniti sa interpretativnim metodom i to tako da se landscape posmatra kao tekst ispunjen znakovima i simbolima pomoću kojih se socijalni sistem može istražiti. Ovi autori vide savremenu kulturnu geografiju kao disciplinu koja će istovremeno biti i moderna i istorijska, i društvena i prostorna, i urbana i ruralna, te disciplina koja će kulturu shvatiti kao medijum kroz koji se društvene promjene doživljavaju, takmiče i formiraju (Kong, L.L.L., 1997). Džejms Dankan je takođe kritikovao sauerovsku „superorgansku“ kulturnu geografiju, ističući da kulturno-geografska istraživanja ne moraju nužno biti bazirana na proučavanju materijalne kulture, jer se kultura može svesti na interakciju među ljudima. Međutim, proces rekonceptualizacije i stvaranja novih teorijsko-metodoloških stremljenja u kulturnoj geografiji nisu prihvatili svi kulturni geografi. Ričard Simanski je, recimo, kritikovao Dankanov kritički osvrt na uticaj berkljevske škole u američkoj kulturnoj geografiji, a M. Prajs i M. Luis su stali u odbranu Sauerove kulturne geografije, ističući da berkljevska škola ima tradiciju terenskog istraživanja, dok se „novi kulturni geografi“ isuviše bave teorijskim pitanjima (Symanski, R., 1981; Price, M., Lewis, M., 1993a; Price, M., Lewis, M., 1993b). Akademska rasprava se nastavila i tzv. „novi kulturni geografi“, tačnije Kosgrouv i Dankan ubrzo odgovaraju Prajsovoj i Luisu, braneći svoja stajališta i kritiku tradicionalne kulturne geografije (Cosgrove, D., Duncan, S. J., 1993). U komentaru upućenom Prajsovoj i Luisu, Kosgrouv je između ostalog istakao kako on, Dankan i Džekson nisu izmislili niti usvojili termin „novi kulturni geografi“ iako se njihova imena stalno etiketiraju ovim terminom. Debati o novim konceptualnim i teorijskim pristupima se pridružio i Don Mičel koji, prema svojim stavovima, ne pripada ni tzv. „novim kulturnim geografima“, ni „tradicionalistima“ Sauerove škole. Mičel tvrdi da su pristup kulturi u geografiji i kulturno-geografska istraživanja u dosadašnjem obliku došli do „slijepe ulice“, jer „kada se dublje analizira, ideja kulture vodi u beskonačno vraćanje: ne postoji čvrst ontološki temelj koji bi poslužio kao osnova 'kulture'“ (Mitchell, D., 1995). On se dalje kritički osvrće na dosadašnje teorijske pristupe kulturi kao što su Dankanov razvoj kulture kao sistema značenja i Džeksonovo shvatanje kulture kao nivoa, domena, idioma ili medijuma. Odgovarajući na kritike Mičela, Piter Džekson je istakao da stavovi slični Mičelovim dovode do opasnosti od „erodiranja svakog smisla materijalnosti kulture“ (Jackson, P., 1996). Međutim, Mičel je ponovo napisao kritički osvrt na rad tzv. „kulturnih geografa“ u kojem

predlaže da se kulturni geografi bave idejom kulture, prije nego samom kulturom, tačnije, da zadatak kulturnih geografa bude razumjevanje procesa u kojem se ideja kulture socijalno konsoliduje u vidu stvari, domena ili atributa, jer kultura ne objašnjava, već kulturu treba objasniti (Mitchell, D., 1996).

Različiti teorijsko-metodološki pristupi su u posljednjih dvadesetak godina doveli su do naglog širenja spektra savremenih kulturno-geografskih istraživanja. Ova istraživanja se fokusiraju na kulturno naslijeđe, religiju, muziku, pitanja kulturne politike, ideoloških pejzaža, stvaranja nacionalnih i etničkih identiteta, ekonomskih i političkih pejzaža, nacionalizama, itd³. Sve je veći broj kulturnih geografa koji pored „klasičnih“ kulturno-geografskih problema proučavaju i aspekte moderne kulture kao što su pop-kultura i muzika, grafiti kao obilježja urbanih ili simboličkih pejzaža i drugo (Jeffrey, A., 2006). Ovakvu širinu kulturno-geografskih istraživanja možemo nedvosmisleno povezati i sa tvrdnjom Denisa Kosgrouva da je „geografija svuda oko nas“.

4. Upotreba GIS-a i drugih savremenih tehnologija u kulturno-geografskim istraživanjima

Mogućnost korištenja savremenih tehnologija u društveno-geografskim istraživanjima je zapravo mnogo veća nego što se može pretpostaviti. Iako su savremene tehnologije predvođene geografskim informacionim sistemima (GIS) uglavnom korištene za potrebe fizičko-geografskih istraživanja, u agronomiji, šumarstvu, upravljanju prirodnim resursima, posljednjih godina se ove tehnologije uspješno koriste i u društveno-geografskim disciplinama. Međutim, uvođenje GIS-a u društvenu geografiju, a prema tome i u kulturnu geografiju, nije bio lak zadatak, s obzirom da su se mnogi društveni geografi protivili korištenju GIS-a u geografskim istraživanjima. Još 1990. godine Piter Tejlor je napisao da je GIS antigeografski, da je prijatna postpozitivističkim tendencijama u društvenoj geografiji i da predstavlja osvetu pozitivizma i njegov povratak u najgorem obliku naivnog empiricizma (Taylor, P., 1990). Otpor društvenih geografa prema savremenim tehnologijama, prije svega GIS-u, počeo je da jenjava krajem prošlog i početkom ovog vijeka. U debatu o upotrebi GIS-a u društveno-geografskim istraživanjima aktivno se uključio i Majkl Gudčajld, idejni tvorac geografske informacione nauke, koji je prije deset godina naglasio potrebu ukidanja „ograda“ između GIS-a i društveno-geografskih disciplina (O'Sullivan, D., 2006). U posljednjih desetak godina je došlo do intenzivnog razvoja brojnih aplikacija koje su omogućile upotrebu GIS-a u društveno-geografskim istraživanjima, uz stvaranje odgovarajućeg institucionalnog okvira, održavanje specijalizovanih konferencija i objavljivanje značajnog broja stručnih i naučnih radova⁴. Set alata kao što je GeoDa (kompatibilan sa ESRI-

³ Vidjeti na primjer: Various authors: *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*, Edited by David Sibley, Peter Jackson, David Atkinson and Neil Washbourne, London, 2005; Holloway, Julian and Oliver, Valins: *Editorial: Placing religion and spirituality in geography*, *Social and Cultural Geography*, Vol. 3, No. 1, 2002, pp. 5-9.

⁴ Vidjeti: Poulsen, F. Michael: *Human geography and its relationship to GIS: a perspective from the vantage point of GIS*, *Australian Geographer*, 1994, Vol. 25, Issue 2, pp. 170-177; The University of

jevim aplikacijama) pruža mogućnost prostorne analize i modeliranja posebno prilagođenih za društvene nauke. The Center for Spatially Integrated Social Sciences (CSISS) je osnovan 1999. godine da bi predstavio i naglasio prednosti GIS-a za društvene nauke uopšte, a naročito za društveno-geografske discipline, te da bi se razvijale tehnike, metode i paketi aplikacija koji bi bili namijenjeni za proučavanja društvenih nauka (Goodchild, F. M., 2000; Goodchild F. M., and Donald G. J., 2004). Na ovaj način su stvoreni uslovi za bolju i konkretniju upotrebu savremenih tehnologija u društveno-geografskim istraživanjima.

U okviru kulturno-geografskih istraživanja, naročito kada su u pitanju istraživanja kulturnog pejzaža u duhu berklijevske škole, savremene tehnologije su danas gotovo nezamjenjive. Problem istraživanja promjena u pejzažu, bilo da se radi o mijenjanju prirodnog u antropogeni pejzaž, ili o promjenama koje nastaju u morfologiji urbanih i ruralnih pejzaža, najlakše se može prevazići korištenjem remote sensing-a, aerofotogrametrije i geografskih informacionih sistema. Pored prostorne rezolucije, temporalna ili vremenska rezolucija je integralni dio sistema daljinske detekcije i odnosi se na više snimaka situacija. Tako je moguće pratiti promjene u definisanim vremenskim intervalima kao što su sekunda, minuta, sat, dan, sedmica, mjesec, godina ili vijek, u zavisnosti od potreba analize. Na ovaj način se može pratiti ne samo prostorno-morfološki aspekt promjena u pejzažu, već i vremenska dinamika tih promjena.

Istraživanja vezana za stanovništvo, odnosno za kulturno-geografske aspekte stanovništva kao što su jezik, religija ili etnički identitet/nacionalnost, se sve više oslanjaju na GIS (Matthews, S. A., Detwiler J. E., and Burton L. M., 2005). Sposobnost GIS-a da prepozna i obrađuje ne samo geografske informacije u užem smislu, već i informacije koje u suštini nisu geografske ali su geografski (prostorno) referencirane, ostavlja mogućnost za proučavanje brojnih kulturno-geografskih karakteristika određenog prostora. Ovakva proučavanja se odnose na tzv. place-based analize, pri čemu se istraživač eksplicitno bavi prostornom heterogenošću, tj. konkretnim kulturno-geografskim odlikama koje karakterišu datu lokalnost i čine je različitom i unikatnom. Kartiranje kulturno-geografskih specifičnosti pomoću GIS-a takođe je postalo važan dio kulturno-geografskih istraživanja. Evidencija, kartiranje i geovizuelizacija kulturno-geografskih specifičnosti na lokalnom i regionalnom nivou ima poseban značaj u vremenu kulturne globalizacije i svojevrstne kulturne deteritorijalizacije.

Internet se takođe može koristiti u kulturno-geografskim istraživanjima. Sa jedne strane, on predstavlja značajan izvor podataka, dok sa druge strane može biti medijum pomoću kojeg se vrši prezentacija i vizuelni prikaz kulturno-geografskih specifičnosti⁵.

Queensland, School of Geography, Planning and Architecture, Workshop: *Spatial Indicators and GIS in Human Geography*, 2004; LeGates, Richard: *Think Globally, Act Regionally: GIS and Data Visualization for Social Science and Public Policy Research*, ESRI Press, 2005; Okabe, A. (ed.): *GIS-Based Studies in Humanities and Social Sciences*, CRC Press, 2006; Parker, Nash Robert and Emily, K. *Asencio: GIS and Spatial Analysis for the Social Sciences – Coding, Mapping and Modeling*, Routledge, 2008.

⁵ Vidjeti na primjer: Electronic Cultural Atlas Initiative – www.ecai.org.

5. Zaključna razmatranja

Rasprava o pojmu i definisanju kulture, zadataka kulturne geografije i teorijsko-metodoloških pristupa u društveno-geografska istraživanjima i dalje traje. Ono što je evidentno je da postoje značajne, ponekad oštre i oprečne razlike između geografa po pitanju na koji način se kulturna geografija treba razvijati u budućnosti. Treba, međutim, istaći da ne postojanje jedinstvenog stava po svim pitanjima u okviru neke discipline, ne znači nužno da je ta disciplina u krizi. Štaviše, na primjeru kulturno-geografskih istraživanja možemo uvidjeti da različiti konceptualni stavovi mogu dovesti do kvalitativnih (ali i kvantitativnih) promjena kako u teorijskom, tako i u empirijskom radu. Izuzetno važno je uočiti da ilustrativan primjer razvoja kulturne geografije koji je kratko opisan u ovom radu trebaju slijediti i druge discipline i na taj način proširiti geografske horizonte. Kriticismam tzv. „nove kulturne geografije“ je uzdrmao akademsko jednomylje i stagnaciju kulturne geografije koje je decenijama preovladavalo, naročito u američkoj kulturnoj geografiji, a koje je iznjedrilo veliki broj blijedih i veoma sličnih radova. Ova kritička misao ne samo da nije ugrozila kulturnu geografiju, već je dovela do pravog procvata discipline.

Budućnost upotrebe savremenih tehnologija u kulturnoj geografiji, a naročito geografskih informacionih sistema, zavisice od pravca u kojem će se razvijati kulturno-geografska misao. Ukoliko se buduća kulturno-geografska istraživanja budu više bazirala na materijalnoj kulturi, onda će i upotreba savremenih tehnologija biti izraženija. Sigurno je, međutim, da savremene tehnologije imaju svoje mjesto u kulturno-geografskim istraživanjima zbog toga što se kulturna geografija ne može u potpunosti baviti deskripcijom i apstraktnim pitanjima koja se odnose na kulturu uopšte.

6. Literatura

1. Cvijić, J. (1969): *Opšta geografija. Antropogeografija*, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, str. 36.
2. Radovanović, S. V. (1959): *Antropogeografija*, Knjiga I, Građevinska knjiga, Beograd, str. 23.
3. Grupa autora (1995): *The Serbian question in the Balkans*, Faculty of Geography, Belgrade.
4. Grčić, M. (1995): *Krajina kao velika granica i etnokontaktna zona*, Glasnik SGD, sv. LXXXVI-1, Beograd, str. 37-46.
5. Grčić, M. (2005a): *Balkan kao kulturni subkontinent Evrope*, Glasnik SGD, sv. LXXXV- broj 1, Beograd, str. 209-218.
6. Grčić, M. (2005b): *Teorijski modeli stadijalno-evolutivnog razvoja civilizacija*, Glasnik SGD, sv. LXXXV- broj 2, Beograd, str. 49-64.
7. Grčić, M. (1997): *Teorijsko-metodološka pitanja političke geografije*, Zbornik radova, sv. XLVII, Geografski fakultet, Beograd, str. 46.

8. Grčić, M. (2000): *Politička geografija*, Geografski fakultet, Beograd.
9. Todić, D. (2005): *Pojam kulturnog pejzaža u geografiji*, Globus, broj 30, SGD, Beograd, str. 15-20;
10. Todić, D. (2006): *Kulturni pejzaž novogradske opštine*, GDRS, posebna izdanja, knjiga 16, Banja Luka.
11. Todić, D. (2007): *Procesi promjena kulturnog pejzaža donjeg Pounja*, Zbornik radova „Srbija i Republika Srpska u regionalnim i globalnim procesima, Geografski fakultet u Beogradu i PMF Banja Luka, Beograd-Banjaluca, str. 229-235.
12. Ruppert, K., Schaffer F., Maier J., i Paesler R. (1981): *Socijalna geografija*, Školska knjiga, Zagreb, str. 14.
13. Grčić, M. (1987): *Neki filozofski problemi društvene geografije*, zbornik „Idejne i društvene vrednosti geografske nauke“, CMU, Beograd, str. 40.
14. Ley, D. (1977): *Social geography and the taken-for-granted world*, Institut of British Geographers Transactions, New Series, Vol. 2, No 4, pp. 499-501.
15. Gnjato, R. i Stamenković Đ. S. (2002): *Uvod u geografiju*, Geografski fakultet, Beograd, str. 73.
16. Plavša, J. i Kicošev S. (1998): *Razvoj geografije i geografska otkrića*, Institut za geografiju PMF, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, str. 281.
17. Kong, L.L. L. (1997): *A „New“ Cultural Geography? Debates about invention and reinvention*, Dostupno na: <http://profile.nus.edu.sg/fass/geokong/scotgeom.pdf>, pp. 1-3.
18. Symanski, R. (1981): *A Critique of „The Superorganic in American Cultural Geography“*, Annals of the Association of American Geographers, Vol. 71, No. 2, Blackwell Publishers, Cambridge, pp. 287-291;
19. Price, M. and Lewis M. (1993a): *„The reinvention of cultural geography“*, Annals of the Association of American Geographers, Vol. 83, Blackwell Publishers, Cambridge, pp. 1-17;
20. Price, M. and Lewis M. (1993b): *Reply: On Reading Cultural Geography*, Annals of the Association of American Geographers, Vol. 83, No. 3, Blackwell Publishers, Cambridge, pp. 520-522.
21. Cosgrove, D. and Duncan S. J. (1993): *Commentary on „The Reinvention of Cultural Geography“ by Price and Lewis*, Annals of the Association of American Geographers, Vol. 83, No. 3, Blackwell Publishers, Cambridge, pp. 515-520.
22. Mitchell, D. (1995): *There's no such thing as culture: towards a reconceptualization of the idea of culture in geography*, Institut of British Geographers Transactions, New Series, Vol. 20, pp.102-113.
23. Mitchell, D. (1996): *Explanation in cultural geography: a reply to Cosgrove, Jackson and the Duncans*, Institut of British Geographers Transactions, New Series, Vol. 21, No. 3, pp. 580-582.

24. Jeffrey, A. (2006): *Building state capacity in post-conflict Bosnia and Herzegovina: The case of Brčko District*, Political Geography, No 25, pp. 203-227.

25. Jackson, P. (1996): "The idea of culture: a response to Don Mitchell", Institut of British Geographers Transactions, New Series, Vol. 21, pp. 572-573.

26. Taylor, J. P. (1990): *Political Geography Quarterly* 9, GKS, pp. 211-212.

27. O'Sullivan, D. (2006): *Geographical informational science: critical GIS*, Progress in Human Geography 30, 6, Sage Publications, pp. 783-791.

28. Goodchild, F. M. (2000): *New Horizons for the Social Sciences: Geographic Information Systems*, in Sciences for a Digital World: Building Infrastructure and Databases for the Future (OECD, Paris), pp. 163-172.

29. Goodchild, F. M. and Donald G. J. (Ed) (2004): *Spatially Integrated Social Science*, Oxford University Press.

30. Matthews, S. A., Detwiler, J. E. and Burton, L. M.: *Geo-ethnography: coupling geographic information analysis techniques with ethnographic methods in urban research*, Cartographica, 2005, no.40 (4), pp. 75-90.

Summary

Exploration of the conceptual and methodological solutions in Cultural Geography has shown diversity in thought, goals and methods. This diversity especially took place after so called "new cultural geography" emerged and redefined main objectives and aims of the discipline. Although various issues are not solved, criticism of the "cultural turn" opened new aspects of Cultural Geography research and helped in development of new theoretical and methodological approaches.

The Cultural Geography research virtually doesn't exist in Serbian Geography. Only few authors are paying attention to Cultural Geography problems, and only several papers were written during the last two decades. The lack of systematic research about culture, language, religion, ethnicity, nationalism or nation-building by geographers led to the point where other disciplines and sciences such as Ethnology, Anthropology, Sociology, took Geography's place in exploring these topics.

However, the role of Geography, modern technologies and geographical information systems in Cultural Geography research can't be disregarded. It is Geography and GIS that can push forward cultural research, using new methods, technologies and approaches that can support description as well as quantitative aspects of Cultural-Geography investigation.